

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
PHILIPPE LÉGER

της 10ης Ιανουαρίου 1995 *

1. Είναι εντελώς ασυνήθιστο, με την ευκαιρία της επαναλήψεως της προφορικής διαδικασίας και για τον λόγο ότι εν τω μεταξύ έτυχε να συντελεστεί μερική ανανέωση των γενικών εισαγγελέων του Δικαστηρίου, να αναπτύξουν διαδοχικώς δύο γενικοί εισαγγελείς τις προτάσεις τους στην ίδια υπόθεση.

2. Κληθείς να δώσω τη γνώμη μου μετά τις προτάσεις του προκατόχου μου, αντιμετωπίζω έργο που έχει διευκολυνθεί: συγκεκριμένα, συντάσσομαι με τη θέση που αυτός έλαβε στις 14 Ιουλίου 1994 και θα προβώ μόνο σε μερικές συμπληρωματικές παρατηρήσεις που θα επιτρέψουν να δοθεί απάντηση σε ορισμένα επιχειρήματα που προβλήθηκαν μετά την κατάθεση των προτάσεών του, και ειδικότερα κατά τη δεύτερη προφορική διαδικασία.

3. Ας υπενθυμίσω τα πραγματικά περιστατικά: η Shevill, κάτοικος Μεγάλης Βρετανίας, και τρεις εταιρίες εδρεύουσες σε διαφορετικά συμβαλλόμενα κράτη έχουν ασκήσει ενώπιον του High Court αγωγή κατά της εκδότριας εταιρίας της εφημερίδας «France-Soir» με βάση τη δυσφήμιση. Το High Court απορρίπτει ένσταση ελλείψεως διεθνούς δικαιοδοσίας, ένσταση της οποίας επιλαμβάνεται το House of Lords κατόπι

ασκήσεως «appeal». Αυτό είναι το δικαστήριο που σας έχει υποβάλει επτά προδικαστικά ερωτήματα.

4. Δεν μπορεί να αμφισβητηθεί σοβαρά ότι η αγωγή με βάση τη δυσφήμιση εντάσσεται στην κατηγορία των αγωγών εξ αδικοπράξιας και εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 5, σημείο 3, της Συμβάσεως των Βρυξελλών της 27ης Σεπτεμβρίου 1968 για τη διεθνή δικαιοδοσία και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις (στο εξής: Σύμβαση) ^{1 2}.

5. Ο M. Darmon προτείνει ότι τα δικαστήρια που έχουν διεθνή δικαιοδοσία να εκδικάσουν αγωγή στηριζόμενη στη δυσφήμιση διά του τύπου είναι, εκτός του δικαστηρίου του τόπου κατοικίας του εναγομένου, είτε το δικαστήριο του τόπου εκτυπώσεως, έχον διεθνή δικαιοδοσία προς επιδίκαση χρηματικής ικανοποιήσεως για το σύνολο της ηθικής βλάβης που συνδέεται με την άδικη πράξη, είτε τα δικαστήρια κάθε συμβαλλόμενου κράτους στο έδαφος του οποίου κυκλοφόρησε το άρθρο, έχοντα διεθνή δικαιοδοσία προς επιδίκαση χρηματικής ικανοποιήσεως για τη συγκεκριμένη ηθική βλάβη που υπέστη ο παθών από την κυκλοφορία του άρθρου στο εν λόγω κράτος ³.

1 — Όπως τροποποιήθηκε από τη Σύμβαση προσχωρήσεως της 25ης Οκτωβρίου 1982 (ΕΕ 1982, L 388, σ. 1).

2 — Βλ., επί του ζητήματος αυτού, την παράγραφο 9 των προτάσεων του γενικού εισαγγελέα M. Darmon και το σημείο 11 των παρατηρήσεων της Επιτροπής.

3 — Παράγραφος 71 των προτάσεων του M. Darmon.

* Γλώσσα του πρωτοτύπου: η γαλλική.

6. Είμαι πεπεισμένος ότι η θέση αυτή είναι ορθή για τους εξής λόγους.

7. Ως γνωστόν, η κατ' άρθρο 5, σημείο 3, της Συμβάσεως ειδική βάση διεθνούς δικαιοδοσίας δικαιολογείται από λόγους «(...) ορθής απονομής της δικαιοσύνης και αποτελεσματικής οργάνωσης της δίκης»⁴.

8. Σε περιπτώσεις εξίσου πολύπλοκες με αυτήν που έχει υποβληθεί στην κρίση του Δικαστηρίου, ο προσδιορισμός του έχοντος διεθνή δικαιοδοσία δικαστηρίου δεν μπορεί παρά να είναι το αποτέλεσμα *συμβιβασμού*. Έχει υπογραμμιστεί: «(...) ο σκοπός της ορθής απονομής της δικαιοσύνης μπορεί να επιτευχθεί μόνον υπό την προϋπόθεση διατηρήσεως της λεπτής ισορροπίας στην οποία βρίσκονται, αφενός, ο σκοπός υπάρξεως *εγγύτητας* μεταξύ του δικαστή και της διαφοράς και, αφετέρου, η προϋπόθεση μιας κάποιας *συγκεντρώσεως* της διεθνούς δικαιοδοσίας»⁵.

9. Γνωστού όντος ότι η Σύμβαση καθιερώνει ένα *ενοποιημένο* σύστημα καθορισμού διεθνούς δικαιοδοσίας, ο πρώτος σκοπός πρέπει να έγκειται στην αναζήτηση ενός δικαστηρίου έχοντος διεθνή δικαιοδοσία βάσει *συγκεντρωτικού συστήματος*. Η δυσκολία προέρχεται εν προκειμένω από την ιδιάζουσα φύση της μη περιουσιακής ζημίας: είναι δύσκολο να διαπιστωθεί, να υπολογισθεί και να αποκατασταθεί. Είναι σημαντικό ότι σε ορισμένους τομείς της βιομηχανικής ιδιοκτησίας, όπως είναι ο τομέας

των σημάτων, ο οποίος γνωρίζει επίσης αυτού του είδους τις ζημιές, η διεθνής δικαιοδοσία στην περίπτωση παραποιήσεως/απομιμήσεως δεν καθορίζεται με κριτήριο την ή τις ζημιές, αλλά το *μοναδικό γεγονός που αποτελεί την αιτία της ζημίας*: το γεγονός της παραποιήσεως/απομιμήσεως⁶.

10. Η ερμηνεία αυτή συνάδει απολύτως με τη νομολογία του Δικαστηρίου. Έτσι, κατά τους Bischoff και Huet, σε σχόλιο επί της αποφάσεως της 16ης Δεκεμβρίου 1980, Rüf-fer⁷:

«(...) ένα από τα συνεκτικά στοιχεία της νομολογίας του Δικαστηρίου όσον αφορά την εκ μέρους του ερμηνεία της Συμβάσεως είναι η βούλησή του να αποφεύγει το “κοιμάτισμα” των προβλημάτων που του υποβάλλονται (και τον κατακερματισμό της διεθνούς δικαιοδοσίας που μπορεί να προκύψει εντεθέν), προκειμένου να τείνει, αντιθέτως, προς κάποια ενοποίηση οδηγώ-ντας το παρεπόμενο προς το κύριο, την *πράξη ή το γεγονός — αποτέλεσμα προς την πράξη ή το γεγονός-αιτία*»⁸.

11. Επομένως, ορθώς ορίστηκε, στις προη-γούμενες εισαγγελικές προτάσεις, το δικαστήριο του τόπου εκτυπώσεως, τόπου όπου συνέβη το γεγονός που αποτελεί την αιτία της ζημίας, ως δικαστήριο έχον βάσει συγκεντρωτικού συστήματος διεθνή δικαιοδοσία προς επιδίκαση χρηματικής ικανοποιήσεως για ολόκληρη την ηθική βλάβη που υπέστη ο παθών από την κυκλοφορία δυσφημιστικού δημοσιεύματος στο σύνολο της Κοινότητας.

6 — Βλ. τα άρθρα 93, παράγραφος 5, και 94 του κανονισμού (ΕΚ) 40/94 του Συμβουλίου, της 20ής Δεκεμβρίου 1993, για το κοινοτικό σήμα (ΕΕ 1994, L 11, σ. 1).

7 — Υπόθεση 814/79 (Συλλογή τόμος 1980/III, σ. 493).

8 — *Journal du droit international*, 1982, αρθ. 1, σ. 464, 472: η υπογράμμιση δική μου.

4 — Απόφαση της 11ης Ιανουαρίου 1990, C-220/88, Dumez France και Tracoba (Συλλογή 1990, σ. I-49, σκέψη 17).

5 — Bourel, P.: «Du rattachement de quelques délits spéciaux en droit international privé», *Recueil des cours, Académie du droit international de La Haye*, 1989, II, τόμος 214, σημείο 136, σ. 366.

12. Ωστόσο, το δικαστήριο αυτό δεν μπορεί να είναι το μοναδικό δικαστήριο, για δύο λόγους:
13. Πρώτον, το δικαστήριο αυτό συμπίπτει συχνότατα — αν όχι πάντα — με το δικαστήριο του τόπου κατοικίας του εναγομένου. Με την απόφαση της 30ής Νοεμβρίου 1976, *Mines de potasse d'Alsace*⁹, το Δικαστήριο έκρινε ότι «(...) η επιλογή μόνον του τόπου όπου συνέβη το γεγονός που αποτελεί την αιτία της ζημίας θα είχε ως αποτέλεσμα, σε σημαντικό αριθμό περιπτώσεων, την πρόκληση συγχύσεως όσον αφορά τις βάσεις διεθνούς δικαιοδοσίας που προβλέπουν τα άρθρα 2 και 5, σημείο 3, της Συμβάσεως, οπότε η τελευταία αυτή διάταξη θα έχανε την πρακτική της αποτελεσματικότητα».
14. Δεύτερον, δεν μπορεί να αποκλειστεί το δικαστήριο του τόπου επελεύσεως της ζημίας (δηλαδή του τόπου κυκλοφορίας). Πρέπει να αποτελεί δικαίωμα επιλογής, αν θέλουμε να εξασφαλίσουμε την ύπαρξη «(...) ιδιαιτέρως στενού συνδέσμου μεταξύ της διαφοράς και δικαστηρίων άλλων από εκείνα του τόπου κατοικίας του εναγομένου»¹⁰, συνδέσμου επί του οποίου στηρίζεται η κατ' άρθρο 5, σημείο 3, της Συμβάσεως ειδική βάση διεθνούς δικαιοδοσίας¹¹.
15. Για παράδειγμα, ο υποστάς δυσφήμιση προκληθείσα από τη θέση σε κυκλοφορία εντός του συμβαλλομένου κράτους Α εφημερίδας που κυκλοφόρησε και εντός του συμβαλλομένου κράτους Β, όπου είναι ιδιαιτέρως γνωστός, πρέπει να μπορεί να προσφύγει, κατ' επιλογήν του, στα δικαστήρια του πρώτου κράτους, αν φρονεί ότι η βλάβη του εκτείνεται στο σύνολο της Κοινότητας, ή στα δικαστήρια του δεύτερου κράτους, αν φρονεί ότι η βλάβη του περιορίζεται στο έδαφος αυτού του κράτους.
16. Αυτός είναι ο λόγος που προτάθηκε να μπορεί ο ενάγων να προσφύγει, κατ' επιλογήν του, εκτός του δικαστηρίου του τόπου κατοικίας του εναγομένου και του δικαστηρίου του τόπου όπου συνέβη το γεγονός που αποτελεί την αιτία της ζημίας, και στο δικαστήριο του τόπου επελεύσεως της ζημίας¹².
17. Η λύση αυτή προλαμβάνει οποιονδήποτε κίνδυνο σχετικό με το *forum shopping*: κάθε δικάζον δικαστήριο των τόπων κυκλοφορίας επιδικάζει χρηματική ικανοποίηση για *χωριστή ηθική βλάβη*. Επί πλέον, το δικαστήριο που εκδικάζει αγωγή με αίτημα την επιδίκαση χρηματικής ικανοποίησης για το σύνολο της ηθικής βλάβης θα εφαρμόσει εν γένει, για την ηθική βλάβη που υπέστη ο παθών από την κυκλοφορία του δυσφημιστικού δημοσιεύματος εντός των άλλων συμβαλλομένων κρατών, το ουσιαστικό δίκαιο των κρατών αυτών.
18. Η λύση αυτή σέβεται την αρχή στενής ερμηνείας των κανόνων περί ειδικών βάσεων διεθνούς δικαιοδοσίας.
19. Απονέμει διεθνή δικαιοδοσία στο δικαστήριο που είναι καλύτερα σε θέση να υπολογίσει την επελθούσα τοπικώς βλάβη: ο «ιδιαιτέρως στενός σύνδεσμος» μεταξύ του δικάζοντος δικαστηρίου και της διαφοράς είναι αναμφισβήτητος.

9 — Υπόθεση 21/76 (Συλλογή τόμος 1976, σ. 613, σκέψη 20).

10 — Προαναφερθείσα στην υποσημείωση 4, απόφαση *Dumez France και Tracoba*, σκέψη 17.

11 — Όπ.π.

12 — Βλ. τις προτάσεις του Μ. Damon, παράγραφος 58.

20. Βέβαια, η λύση αυτή προσκρούει σε μια μεξίονα αντίρρηση: τον εκρηκτικό πολλαπλασιασμό των εχόντων διεθνή δικαιοδοσία δικαστηρίων, ενώ η συγκέντρωση των αγωγών αποτελεί έναν «(...) από τους κατά προτεραιότητα σκοπούς της Συμβάσεως αυτής»¹³.

21. Η Σύμβαση σκοπεύει στην αποφυγή του πολλαπλασιασμού των εχόντων διεθνή δικαιοδοσία δικαστηρίων, δεδομένου ότι ο πολλαπλασιασμός αυτός αυξάνει τον κίνδυνο υπέρξεως ασυμβιβάστων αποφάσεων, ο οποίος αποτελεί λόγο αρνήσεως αναγνώρισεως αποφάσεως (άρθρο 27, σημεία 3 και 5, της Συμβάσεως) ή αρνήσεως κηρύξεως αποφάσεως εκτελεστής εντός των συμβαλλομένων κρατών εκτός του συμβαλλομένου κράτους εντός του οποίου εκδόθηκε η απόφαση.

22. Πάντως, *ο κίνδυνος αυτός είναι εν προκειμένω ανύπαρκτος*.

23. Βέβαια, οι αποφάσεις των δικαζόντων δικαστηρίων των διαφόρων συμβαλλομένων κρατών θα μπορούν να είναι αντιφατικές, εφόσον θα διέπονται από διαφορετικά ουσιαστικά δίκαια. Δεν θα είναι *ασυμβιβάστες*, για τον λόγο ότι η κάθε μια θα αφορά *χρηματική ικανοποίηση για χωριστή ηθική βλάβη* (αυτήν που υπέστη ο παθών από τη δημοσίευση δυσφημιστικού δημοσιεύματος εντός του συγκεκριμένου συμβαλλομένου κράτους).

24. Ας προσθέσω ότι, εν πάση περιπτώσει, ο ενάγων έχει πάντα τη δυνατότητα να ασκήσει αγωγή με αίτημα την επιδίκαση

χρηματικής ικανοποιήσεως για το σύνολο της ηθικής βλάβης ενώπιον του δικαστηρίου του τόπου κατοικίας του εναγομένου και του δικαστηρίου του τόπου όπου συνέβη το γεγονός που αποτελεί την αιτία της ζημίας.

25. Τώρα, θα ασχοληθώ με τα τέσσερα σημεία που θεωρώ κεντρικής σημασίας μετά την επανάληψη της προφορικής διαδικασίας στην παρούσα υπόθεση.

26. Πρώτον, ο «τόπος όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός» υπό την έννοια του άρθρου 5, σημείο 3, δεν μπορεί να περιοριστεί στον *τόπο κυκλοφορίας* του δημοσιεύματος. Εν προκειμένω, απαντώ στην επιχειρηματολογία της Κυβερνήσεως του Ηνωμένου Βασιλείου.

27. Δεύτερον, το δικαστήριο του τόπου όπου ο παθών υπέστη τη ζημία αποτελεί απρόσφορη λύση.

28. Τρίτον, θεωρώ ότι πρέπει να αποκρουστεί και η λύση που δόθηκε με την απόφαση της 15ης Ιανουαρίου 1987, *Shenavai*¹⁴.

29. Τέταρτον, το δικαστήριο κάθε τόπου κυκλοφορίας δεν πρέπει να έχει τη δυνατότητα να εξετάσει το σύνολο της ζημίας.

13 — Bourel, P., όπ.π., σημείο 118, σ. 357.

14 — Υπόθεση 266/85 (Συλλογή 1987, σ. 239).

I — Ο προσδιορισμός του «τόπου όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός»

«Η γνωστοποίηση του κειμένου είναι η άμεση και κατ' ευθείαν αιτία της ζημιάς. Συνεπώς, η πράξη αυτή συνιστά το ζημιογόνο γεγονός και, επομένως, το δικαστήριο του τόπου τελέσεώς της μπορεί να αναγνωρίσει ότι έχει διεθνή δικαιοδοσία (...)»¹⁵

30. Ως γνωστόν, από την προαναφερθείσα απόφαση *Mines de potasse d'Alsace* και εντεύθεν, το Δικαστήριο θεωρεί τον «τόπο όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός» ως αυτοτελή έννοια¹⁵. Το Δικαστήριο εκτιμά ότι, «όταν ο τόπος όπου επήλθε το γεγονός που μπορεί να επισύρει ευθύνη εξ αδικοπραξίας ή οιονεί αδικοπραξίας δεν συμπίπτει με τον τόπο όπου επήλθε η ζημία λόγω του γεγονότος αυτού (...)», η έννοια αυτή καλύπτει και «(...) τον τόπο όπου επήλθε η ζημία και τον τόπο όπου συνέβη το γεγονός που αποτελεί την αιτία της ζημιάς»¹⁶.

32. Δεν συντάσσομαι με την άποψη αυτή.

31. Κατά την Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου, επί δυσφημίσεως, ο τόπος όπου συνέβη το γεγονός που αποτελεί την αιτία της ζημιάς συμπίπτει με τον τόπο όπου επήλθε η ζημία: είναι ο τόπος γνωστοποίησης δυσφημιστικού κειμένου σε τρίτον:

33. Πιστεύω ότι εν προκειμένω τίθεται εκ νέου το ζήτημα που αντιμετωπίστηκε με την προαναφερθείσα απόφαση *Mines de potasse d'Alsace*, δηλαδή ο γεωγραφικός διαχωρισμός του γεγονότος που αποτελεί την αιτία της ζημιάς από τον τόπο όπου επήλθε η ζημία. Οι τόποι κυκλοφορίας της εφημερίδας δεν συμπίπτουν με τον τόπο εκδόσεώς της.

«Στην περίπτωση εφημερίδας, η γνωστοποίησή της, και όχι η έκδοσή της ή η εκτύπωσή της, είναι αυτή που συνιστά το γεγονός που αποτελεί την αιτία της ζημιάς, το οποίο και κατά το αγγλικό δίκαιο και στην πράξη είναι το γεγονός από το οποίο απορρέει ευθέως η ζημία που υφίσταται ο παθών.»¹⁷

34. Επομένως, η ταύτιση του γεγονότος που αποτελεί την αιτία της ζημιάς με τον τόπο κυκλοφορίας στερεί τον παθόντα από μια ειδική βάση διεθνούς δικαιοδοσίας που η Σύμβαση, όπως ερμηνεύεται με την απόφαση *Mines de potasse d'Alsace*, του αναγνωρίζει.

15 — Βλ. τις προτάσεις του M. Darmon, παράγραφοι 21 επ.

16 — Διατακτικό της αποφάσεως *Mines de potasse d'Alsace*.

17 — Σημείο 16 των παρατηρήσεων της Κυβερνήσεως του Ηνωμένου Βασιλείου.

18 — Όπ.π. σημείο 17.

35. Το Δικαστήριο έχει δικαιολογήσει τον διττό χαρακτήρα αυτής της ειδικής βάσεως διεθνούς δικαιοδοσίας, υπογραμμίζοντας με την απόφαση *Mines de potasse d'Alsace* ότι:

«(...) η επιλογή μόνον του τόπου όπου επήλθε η ζημία θα είχε ως αποτέλεσμα να αποκλείσει, στις περιπτώσεις που ο τόπος του αποτελούντος την αιτία της ζημίας γεγονότος δεν συμπίπτει με την κατοικία του υπευθύνου, επωφελή σύνδεσμο με τη διεθνή δικαιοδοσία δικαστηρίου που βρίσκεται ιδιαιτέρως κοντά στην αιτία της ζημίας»¹⁹.

36. Η λύση υπέρ της οποίας τάσσεται η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου οδηγεί σε σύγκρουση²⁰ του τόπου γενέσεως του γεγονότος που αποτελεί την αιτία της ζημίας με τον τόπο επελεύσεως της ζημίας και δεν λαμβάνει υπόψη τη νομολογία του Δικαστηρίου.

37. Επομένως, ο τόπος όπου συνέβη το γεγονός που αποτελεί την αιτία της ζημίας, όπως είναι ο τόπος εκτυπώσεως, πρέπει να διακρίνεται από τον τόπο όπου επήλθε η ζημία, όπως είναι ο τόπος κυκλοφορίας της εφημερίδας.

II — Είναι απρόσφορη η λύση του τόπου όπου ο παθών υπέστη τη ζημία

38. Μπορεί, επί ευθύνης εξ αδικοπραξίας ή οιονεί αδικοπραξίας, η φράση «τόπος όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός» να ερμηνευθεί ως ο τόπος όπου ο παθών υπέστη τη ζημία, πράγμα που θα είχε ως αποτέλεσμα να καθιερωθεί το *forum actoris*, εφόσον ο παθών εν γένει υφίσταται τη ζημία στην κατοικία του²¹;

39. Η Σύμβαση στηρίζεται στον κατ' άρθρο 2 γενικό κανόνα διεθνούς δικαιοδοσίας ότι *actor sequitur forum rei*. Το *forum actoris*, βάση διεθνούς δικαιοδοσίας που δεν προβλέπεται στο κοινό δίκαιο, καθιερώνεται από τη Σύμβαση μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις που αριθμούνται περιοριστικώς στο άρθρο 5, σημείο 2, και στα άρθρα 8 και 14:

«(...) πέραν των ρητώς προβλεπομένων περιπτώσεων, η Σύμβαση των Βρυξελλών φαίνεται ότι προφανώς δεν διάκειται ευμενώς προς την αποδοχή της διεθνούς δικαιοδοσίας των δικαστηρίων του τόπου κατοικίας του ενάγοντος»²².

40. Επί πλέον, μου φαίνεται ιδιαιτέρως δύσκολο να ενταχθεί το *forum actoris* στο

19 — Σημείο 21, η υπογράμμιση δική μου.

20 — Βλ., με το αυτό περιεχόμενο, τις παρατηρήσεις της Επιτροπής, σημεία 19 και 19α, και τις παρατηρήσεις της εναγομένης, σημείο 2.21.

21 — Προτάσεις του M. Darmon στην υπόθεση C-364/93, *Marinari*, παράγραφος 31.

22 — Απόφαση της 19ης Ιανουαρίου 1993, C-89/91, *Shearson Lehman Hutton*, (Σύλλογη 1993, σ. I-139, σκέψη 17).

πλαίσιο της ειδικής βάσεως διεθνούς δικαιοδοσίας κατ' άρθρο 5, σημείο 3, άρθρο το οποίο δεν προβλέπει ρητώς το εν λόγω forum. Αυτή η ειδική βάση διεθνούς δικαιοδοσίας πρέπει, ως εισάγουσα εξαίρεση από την αρχή της διεθνούς δικαιοδοσίας των δικαστηρίων του κράτους της κατοικίας του εναγομένου, να ερμηνεύεται αυστηρά²³.

41. Ουδέποτε το Δικαστήριο δέχτηκε, επί ευθύνης εξ αδικοπραξίας, διεθνή δικαιοδοσία του δικαστηρίου του τόπου όπου ο παθών υπέστη τη ζημία. Μάλιστα, το Δικαστήριο το έχει αποκλείσει ρητώς στην περίπτωση του υποστάντος έμμεση ζημία²⁴. Ο M. Darnon απέδειξε, με τις προτάσεις του στην υπόθεση Marinari²⁵, η οποία βρίσκεται στο στάδιο της διασκέψεως, ότι η ratio του άρθρου 5, σημείο 3, δεν στηρίζεται στην επιταγή της προστασίας του παθόντος, αλλά στην «(...) ύπαρξη ιδιαίτερος στενού συνδέσμου μεταξύ της διαφοράς και δικαστηρίων άλλων από εκείνα του κράτους της κατοικίας του εναγομένου (...)»²⁶ και ότι η ειδική βάση διεθνούς δικαιοδοσίας του δικαστηρίου του τόπου όπου ο παθών υπέστη τη βλάβη δεν πληροί την προϋπόθεση αυτή.

42. Συνεπώς, δεν βλέπω πώς είναι δυνατόν να καθιερωθεί η διεθνής δικαιοδοσία του δικαστηρίου του τόπου όπου ο παθών υπέστη τη βλάβη προς εκδίκαση αγωγής με αίτημα την επιδίκαση χρηματικής ικανοποίησης λόγω της ηθικής βλάβης που υπέστη ο ενάγων κατόπιν δυσφημίσεως, τη στιγμή που αποκλείεται ένα τέτοιο προνόμιο διεθνούς δικαιοδοσίας προκειμένου περι-

αγωγής με αίτημα την επιδίκαση αποζημιώσεως λόγω σωματικής βλάβης. Μπορεί, για παράδειγμα, να νοηθεί ότι ο Γερμανός περιηγητής που τραυματίστηκε σοβαρά σε αυτοκινητιστικό ατύχημα στην Ισπανία θα είναι αναγκασμένος να προσφύγει στα δικαστήρια του κράτους αυτού — τόπος όπου επήλθε η ζημία και συνέβη το γεγονός που αποτελεί την αιτία της ζημιάς — ενώ ο δυσφημισθείς, ο οποίος έχει θιγεί από ένα δημοσίευμα, θα μπορεί να επωφεληθεί του forum actoris;

43. Βέβαια, θα μπορούσε να υποστηριχτεί ότι ο δυσφημισθείς διά του τύπου είναι αποδέκτης μιας πράξεως που δεν θέλησε ούτε επεδίωξε και ότι δεν υφίσταται ο κίνδυνος το Δικαστήριο, αναγνωρίζοντας διεθνή δικαιοδοσία στο δικαστήριο του τόπου κατοικίας του ενάγοντος, να επιτρέψει στον παθόντα να επιλέξει το δικαστήριο που θα έχει διεθνή δικαιοδοσία να εκδικάζει τις αγωγές που αυτός θα ασκεί. Μήπως όμως ο υποστάς σωματική βλάβη ήθελε ή επεδίωκε περισσότερο την πράξη που υπέστη; Γιατί να παράσχει το Δικαστήριο στον πρώτο ένα προνόμιο που η Σύμβαση αρνείται στον δεύτερο;

44. Τέλος, θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι μια τόσο ειδική ζημία όπως η προσβολή της υπολήψεως ή τιμής ενός προσώπου είναι αδύνατον να χωριστεί από το πρόσωπο αυτό και επέρχεται οπωσδήποτε στον τόπο κατοικίας του.

23 — Απόφαση της 27ης Σεπτεμβρίου 1988, 189/87, Καλφρέλης (Συλλογή 1988, σ. 5565, σκέψη 19), και της 17ης Ιουνίου 1992, C-26/91 Handte (Συλλογή 1992, σ. I-3967, σκέψη 14).

24 — Προαναφερθείσα απόφαση Dumez France και Trocoba.

25 — Προαναφερθείσες στην υποσημείωση 21, παράγραφος 16.

26 — Προαναφερθείσα απόφαση Dumez France και Trocoba, σκέψη 17.

45. Είμαι πεπεισμένος ότι σε μια τέτοια υπόθεση ο τόπος επελεύσεως της ζημιάς συμπίπτει με το έδαφος εντός του οποίου κυκλοφόρησε το δημοσίευμα. Η ζημία μπορεί να διαχωριστεί από το δικαστήριο του

τόπου κατοικίας του παθόντος, το οποίο, όπως απέδειξε πολύ καλά η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου²⁷, δεν συνδέεται οπωσδήποτε με τη ζημία²⁸.

διεθνούς δικαιοδοσίας. Έτσι, έχει διατυπωθεί κάποια λύση για «την έλλειψη ενιαίου κανόνα άρσεως συγκρούσεως αποτελούντος ασφαλές στοιχείο αναφοράς»³¹.

46. Τέλος, η αναγνώριση της ειδικής βάσεως διεθνούς δικαιοδοσίας του δικαστηρίου του τόπου όπου ο παθών υπέστη τη ζημία — και συνεπώς η αναγνώριση του *forum actoris* — θέτει μια δυσκολία έχουσα σχέση ειδικώς με τη δίκη που εκκρεμεί ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου. Τρεις από τους τέσσερις ενάγοντες της κύριας δίκης είναι νομικά πρόσωπα. Πώς θα καθοριστεί η κατοικία τους; Πρόκειται για την έδρα ή τον τόπο κύριας εγκαταστάσεως;

48. Στη δυσκολία αυτή, παρ' όλων ότι σχετίζεται ειδικώς με τη διαφορά που εκκρεμεί ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, βλέπω ένα πρόσθετο επιχείρημα για την απόρριψη της απόψεως περί ειδικής βάσεως διεθνούς δικαιοδοσίας του δικαστηρίου του τόπου όπου ο παθών υπέστη τη ζημία.

47. Η Σύμβαση δεν ορίζει ούτε την κατοικία των φυσικών προσώπων ούτε την κατοικία των νομικών προσώπων. Το άρθρο της 53 προβλέπει ότι στην κατοικία των φυσικών προσώπων αντιστοιχεί η έδρα των εταιριών και νομικών προσώπων και ότι, για να καθοριστεί η έδρα αυτή, «(...) εφαρμόζονται οι κανόνες ιδιωτικού διεθνούς δικαίου του δικάζοντος δικαστή». Οι λύσεις που γίνονται δεκτές από τα δίκαια των διαφόρων συμβαλλομένων κρατών ποικίλλουν σε μεγάλο βαθμό²⁹. Έχει υπογραφμιστεί: «Υφίσταται ο κίνδυνος οι διαφορές αυτές να καταλήξουν σε όχι πολύ ευτυχή αποτελέσματα»³⁰, ιδίως δε σε συντρεχουσες βάσεις

III — Η εφαρμογή της λύσεως Shenavai είναι απρόσφορη

49. Στην προαναφερθείσα απόφαση Shenavai, το Δικαστήριο εφάρμοσε την αρχή ότι το παρεπόμενο ακολουθεί την τύχη του κυρίου: «με άλλα λόγια μεταξύ περισσοτέρων επιδίκων παροχών η κύρια παροχή θα προσδιορίσει τη δικαιοδοσία» του δικάζοντος δικαστηρίου³². Το Δικαστήριο κατέληξε στο ότι:

27 — Σημείο 20 των παρατηρήσεών της και παράγραφος 46 των προτάσεων του M. Darnon.

28 — Βλ., συναφώς, την ανάλυση του Ανωτάτου Δικαστηρίου των Ηνωμένων Πολιτειών στην υπόθεση Keeton κατά Hustler Magazine Inc., 465 US 770, 79 L. Ed. 2d 790, 104 S Ct 1473, ιδίως δε (10): «Δεν δικαιολογείται να περιοριστούν στο *forum actoris* οι αγωγές λόγω δυσφημίσεως. Ο παθών επί δυσφημίσεως, όπως ο παθών επί οποιασδήποτε άλλης αδικητικής πράξης, μπορεί να επιλέξει να προσφύγει σε οποιοδήποτε δικαστήριο με το οποίο ο εναγόμενος έχει «κάποια επαφή» (επικοινωνία) (...) έτσι ώστε η εκδίκαση της αγωγής να μη προσβάλλει τις παραδοσιακές έννοιες του *fair play* και της ουσιαστικής δικαιοσύνης».

29 — Αριθμούνται από τους Rideau και Charrier: *Code de procédures européennes*, Litec, 1η έκδοση, σ. 461.

30 — Gaudemet-Tallon, H.: *Les conventions de Bruxelles et de Lugano*, LGDI, 1993, αριθ. 73. Βλ., επίσης, Rideau και Charrier, ό.π., σ. 461, και Beraudo: «Convention de Bruxelles», *J.-Cl. Pr. Civ.*, τεύχος 52-1, αριθ. 28.

31 — Beraudo, ό.π.

32 — Σκέψη 19.

τελεί στη συγκεκριμένη περίπτωση τη βάση της αγωγής.»³³

50. Η εναγόμενη στην παρούσα υπόθεση προτείνει στο Δικαστήριο να εφαρμόσει την ίδια αρχή³⁴.

51. Η δυνατότητα αυτή απορρίφθηκε με πειστικότητα στις προηγούμενες εισαγγελικές προτάσεις³⁵. Ας προσθέσω ότι το Δικαστήριο έχει ήδη αρνηθεί να εφαρμόσει την αρχή *accessorium sequitur principale* στο πλαίσιο του άρθρου 5, σημείο 3. Με την απόφαση Καλφέλης³⁶, το Δικαστήριο δεν αναγνώρισε στο δικαστήριο που δικάζει βάσει της κατ' άρθρο 5, σημείο 3, ειδικής βάσεως διεθνούς δικαιοδοσίας παρεπομένη διεθνή δικαιοδοσία «(...) να κρίνει τα υπόλοιπα κεφάλαια της ίδιας αγωγής που δεν στηρίζονται σε ενοχές εξ αδικιοπραξίας»³⁷.

52. Τέλος, πώς θα καθοριστεί ο τόπος της κύριας ζημίας χωρίς να αξιολογηθεί η φήμη του δυσφημισθέντος στα διάφορα συμβαλλόμενα κράτη όπου κυκλοφόρησε το δυσφημιστικό δημοσίευμα, χωρίς να ληφθεί υπόψη ο αριθμός των αντιτύπων που κυκλοφόρησαν σε κάθε ένα από τα κράτη αυτά, με λίγα λόγια χωρίς να εκτιμηθεί η ουσία της διαφοράς; Πάντως, το Δικαστήριο θεωρεί ότι ερμηνεία του άρθρου 5 σύμφωνα «με τους σκοπούς και το πνεύμα της Συμβά-

σεως» πρέπει να επιτρέπει «στον εθνικό δικαστή να αποφαινεται επί της ίδιας διεθνούς δικαιοδοσίας, χωρίς να υποχρεούται να προβαίνει σε έρευνα της υποθέσεως κατ' ουσίαν»³⁸.

53. Αν ακολουθηθεί η αντίθετη άποψη, ο ενάγων καθίσταται λιγότερο βέβαιος ότι το δικαστήριο στο οποίο προσέφυγε θα δεχθεί ότι έχει διεθνή δικαιοδοσία. Η λύση αυτή είναι ασυμβίβαστη με την ανάγκη υπάρξεως δυνατότητας προβλέψεως των κανόνων διεθνούς δικαιοδοσίας που αναγνώρισε το Δικαστήριο με τις αποφάσεις της 15ης Ιανουαρίου 1985, Rösler³⁹ και Handte⁴⁰.

IV — Το δικαστήριο του συμβαλλομένου κράτους στο έδαφος του οποίου κυκλοφόρησε το άρθρο έχει διεθνή δικαιοδοσία προς επιδίκαση χρηματικής ικανοποιήσεως για τη συγκεκριμένη ηθική βλάβη που υπέστη ο παθών από την κυκλοφορία του πιο πάνω άρθρου στο κράτος αυτό

54. Προκειμένου περί ευθύνης εξ αδικιοπραξίας «(η) διεθνής δικαιοδοσία (του δικαστή του τόπου επελεύσεως της ζημίας) (...) περιορίζεται λειτουργικώς από τη φύση της. Συγκεκριμένα, στηρίζεται, κατά την απόφαση Bier κατά Mines de potasse d'Alsace, αποκλειστικώς, στην ανάγκη ορθής απονομής της δικαιοσύνης και, ειδικότερα, στον σύνδεσμο που πρέπει να υφίσταται μεταξύ μιας διαφοράς και του δικαστηρίου που καλείται να την εκδικάσει, ιδίως δε εξ από-

33 — Διατακτικό.

34 — Βλ., επίσης, Huet, A.: *Journal du droit international*, 1994, σ. 169, και Hartley, T.: «Article (5)3 of the Brussels Convention», *European Law Review*, 1992, τόμος 17, σ. 274.

35 — Παράγραφοι 80 επ.

36 — Προαναφερθείσα στην υποσημείωση 23.

37 — Σκέψη 21.

38 — Απόφαση της 29ης Ιουνίου 1994, C-288/92, Custom Made Commercial (Συλλογή 1994, σ. I-2913, σκέψη 20). Βλ., επίσης και την απόφαση της 22ας Μαρτίου 1983, 34/82, Peters (Συλλογή 1983, σ. 987, σκέψη 17, τελευταία περίοδος).

39 — Υπόθεση 241/83 (Συλλογή 1985, σ. 99, σκέψη 23).

40 — Προαναφερθείσα στην υποσημείωση 23, σκέψη 19.

ψεως αποδείξεως και οργανώσεως της δίκης»⁴¹.

55. Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι το δικαστήριο ενός συμβαλλομένου κράτους δεν έχει επαρκή σύνδεσμο με τις προκληθείσες εντός άλλου συμβαλλομένου κράτους ζημιές, οι οποίες δεν συνδέονται με το δικαστήριο αυτό ούτε βάσει του τόπου επελεύσεώς τους ούτε βάσει του τόπου τελέσεως της οφειλομένης σε πταίσμα πράξεως. Ο σύνδεσμος εγγύτητας μεταξύ του δικαστηρίου και της διαφοράς, που απαιτεί η νομολογία του Δικαστηρίου, υφίσταται μόνο για τις ζημιές που επήλθαν εντός του εδάφους του κράτους του δικάζοντος δικαστηρίου.

56. Αντιθετη λύση θα ευνοούσε, όπως είναι φανερό, το forum shopping: μάλιστα, το αγγλικό δικαστήριο θα διέτρεχε τον κίνδυνο, λόγω της «γενναιοδωρίας» του προς τους δυσφημιζομένους, να καταστεί το φυσικό δικαστήριο επί υποθέσεων αυτού του είδους.

57. Πάντως, η ανάγκη προλήψεως κάθε κινδύνου σχετικού με το forum shopping είναι ιδιαιτέρως μεγάλη όταν η διαφορά έχει ως αντικείμενο έναν τομέα στον οποίο το εφαρμοστέο εντός των συμβαλλομένων κρατών ουσιαστικό δίκαιο δεν είναι εναρμονισμένο και επιτρέπει εντελώς αντίθετες λύσεις από το ένα συμβαλλόμενο κράτος στο άλλο. Τούτο συμβαίνει όπως ιδιαιτέρως προκειμένου περί του δικαίου της δυσφημίσεως.

58. Αυτοί είναι οι λόγοι για τους οποίους συντάσσομαι με το συμπέρασμα των προτάσεων που ανέπτυξε στις 14 Ιουλίου 1994 ο Μ. Darmon.

41 — Bourel, P., όπ.π. σημείο 115, σ. 355.